

его сторони» [2]. А наявність у більшості людей догматичного спрямування духовності та відповідальності свідчить лише про те, що ці діти так назавжди й залишаються дітьми. Виводом може бути лише те, що високого рівня відповідальності та духовності нинішнє суспільство досягне лише зі зростом у них гностичних потреб.

Таким чином, в ході даної статті нами було розглянуто два інструменти відповідальності та духовності – догмати та відкриття, що постали для нас як виміри знання та пізнання. Також окреслено чотири форми відповідальності та механізми їх появи. Гносеологічний зріз у духовності та відповідальності визначено як єдиний вірний, як такий, що має у собі перспективу розвитку не тільки відповідальної соціальної поведінки, а і еволюцію сучасної людини в персональному та всезагальному вирі в цілому.

Список літератури: 1. Бойченко І.В. Духовність як проблема сучасності / Вісник. – К., 2005. – Вип. 1 (2). С. 9–17. 2. Гуревич П.С. Загадки арахайської культури / З. Фрейд, Тотем и табу – М.: Олимп, 1998. – С. 7–15. 3. Кант І., Ответ на вопрос: что такое просвещение? – Собр.соч. в 8 тт. М.: Чоро, 1994. – Т. 8. – С. 9–37.

*Шанідзе Н.О.
м. Харків, Україна*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ І ОСВІТА У ПОЛІ ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОГО СВІТУ

Сучасне суспільство, яке швидко та динамічно змінюється, потребує випереджального якісного перетворення всіх його соціальних інститутів і систем. Цей процес бере початок насамперед у тих сферах, які забезпечують спадкоємність, трансформацію і передачу соціального досвіду, знань, норм, цінностей і традицій. До таких, перш за все, належать інститути освіти, виховання, соціалізації, що включають не тільки цілеспрямоване формування навичок і вмінь, не тільки навчання і передачу досвіду, але і народження нових соціальних якостей, притаманних особистості в оновлених сучасних соціальних умовах. Усвідомлення процесу зміни мислення і дії не може бути визначене поза дискурсом духовності, хоча це поняття не дуже корелює із сьогодішніми змінами у суспільстві. Початок нового століття охарактеризувався наполегливими спробами переосмислення поняття «духовність» в системі філософських категорій, залучаючи насамперед концепцій духовності в християнської філософії [1, 2, 3]. Треба визнати, що для цих концепцій взагалі

притаманна діяльнісна характеристика категорії духовності через визначення її основоположної ролі в процесі самоактуалізації (самотворення, самовизначення) особистості. Такий підхід допомагає розкривати сенс та зміст поняття «духовність» через сутність особистості, ставати механізмом її формування.

Сучасні дослідження стверджують, що однаково актуальними і взаємопов'язаними є питання духовності суспільства й особистості. Духовність суспільства – це наявність та рівень політичної свободи, громадянської рівності, розвитку національної ідеї, мобілізації новітніх досягнень наукової думки, духовного досвіду народу, розквіту освіти й культури, вироблення освітньої традиції, створення соціуму з глибокими принципами моралі. Духовність особистості – категорія людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення; включає гармонію особистого, суспільного і природного; високі моральні принципи, мотивацію діяльності, особистісну відповідальність. [4, с. 5] Духовність – особлива якість особистості, формування якої хоча і є складовою частиною процесу соціалізації, але не повністю детерміновано впливом соціуму, а розвивається всередині конкретного індивіда на шляху його особистісного становлення під впливом як раціональних чинників процесу соціалізації, так і стихійних, неінтенціональних, соціальних та особистісних. Духовність завжди пов'язана з внутрішнім світом особистості, людським суб'єктивізмом, і, в кінцевому рахунку, є відокремленням індивіда в соціумі. І хоча духовність знаходить своє відображення в мистецтві, літературі, філософії, моралі, науці, релігії, по суті, вона формується і живе тільки в людині. Причому процес формування духовності триває все життя, як складова невід'ємна частина соціалізаційного процесу.

Феномен духовності носить системний характер, що може бути представлено на двох рівнях: раціональному, який дозволяє виявити певні зв'язки, закономірності, суттєві риси внутрішньої організації особистості, та включає усвідомлені, засвоєні в процесі соціалізації, освіти, виховання соціальні уявлення щодо різних проявів духовності; ірраціональному, який розкриває внутрішній, прихований, неусвідомлений світ людини, який може проявлятися через інтуїтивні, чуттєві, рефлексивні прояви особистості. Таким чином, духовність можна визначити як сукупність в системі особистісних мотивів двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнавати, винаходити, творити, мріяти і соціальної потреби жити і діяти в соціумі. Процес соціалізації представляється в двох рівновеликих складових – раціональної та емоційної, творчої, духовної. Раціональна складова – продукт впливу таких загальнозначущих чинників, як виховання, освіта, навчання.

Але соціалізація – це не тільки усвідомлений, соціально обумовлений вплив, це ще й стихійні чинники, що носять скоріше ірраціональну спрямованість. Такою емоційною складовою є процес формування, або скоріше народження духовності, який містить у собі суб'єктивну мотиваційну структуру людини, що несе в собі потребу в самореалізації, самовираженні в пізнанні або діяльності.

Треба зазначити, що негативні процеси в духовній сфері особливо наполегливо заявляють про себе в період потужних і глибинних потрясінь в соціально-економічній і політичній сферах суспільства. У цих умовах зростає раціонально-розумовий компонент духовності на шкоду моральному, «піднесено духовному», про що свідчить розквіт таких явищ як егоїзм, байдужість, жорстокість, зрада, бездуховність тощо. Внаслідок цього переважають спекулятивні форми плюралізму в судженнях і оцінках істинної природи духовності, її місця і ролі у визначенні життєвої позиції людини, її світоглядних орієнтирів, розмивання духовно-ціннісних систем. Проблема духовності набуває особливої значущості для українського суспільства, що переживає глибоку системну кризу, яка охоплює і духовні основи життєдіяльності людини. Загальна девальвація духовних цінностей ставить під питання існування самої людської свідомості в її змістовному, ціннісному вимірі.

Таким чином, всі соціальні інститути, соціальні спільноти і структури, що приймають так чи інакше участь у процесі соціалізації мають прямий або опосередкований вплив на формування духовності. В першу чергу це стосується тих інститутів, які відповідають за передачу і засвоєння цінностей, норм, основ культури і моральності, стереотипів поведінки, соціальних ролей. Щоб розібратися в даній проблемі, необхідно розуміти, що для соціальної філософії відповідь на питання про природу, закономірності, форми процесу соціалізації є насамперед відповідь на питання про принципи відтворення соціальною системою самої себе в своїх істотних характеристиках. Так, наприклад, Е. Дюркгейм, з'ясовуючи роль і значення громадських структур для розвитку дітей і молодих людей, вказував, що виховання являє найголовніший засіб суспільства, «завдяки якому воно формує у своїх дітей найважливіші умови для їх існування» [5, с. 81]. Тільки завдяки цьому засобу, на думку Дюркгейма, можна досягнути те, що до сутності людини, за народженням егоїстичної і несоціальної, додається одна нова, соціальна сутність, завдяки якій людина набуває здатності вести моральне і соціальне життя.

Духовність як невід'ємна опосередковуюча ланка в усіх процесах людської життєдіяльності є найважливішою складовою людського буття і культури. Кризовий стан духовності призводить до того, що людсь-

ке буття втрачає свої суттєві антропологічні параметри – людяність, одуховленість, універсальність. Тому формування якісно нового стану духовності з новими ціннісно-смысловими засадами і об'рями стає однією із головних передумов уникнення антропологічної катастрофи. Але новий ціннісно-смысловий континуум духовності принципово не може бути уніфікованим і монокультурним, заснованим на утопічно-нормативістському баченні людини і соціуму. [6, с. 14] Отже стають актуальними пошуки антропокультурних властивостей, уподобань, цінностей і смислів, які б уможливили формування людиновимірної соціокультурної реальності, таких адекватних передумов для духовного самовизначення і самореалізації особистості, які не руйнували б підвалини буття інших людей, культури, соціуму, цивілізації, екосистем. У сучасних умовах все більш складно динамічно адаптуватися в мінливій соціальної реальності. Процес соціалізації, з одного боку, забезпечує нормальне функціонування індивіда в суспільстві, але з іншого боку, в силу двостороннього діяльнісного характеру соціалізації суспільство розвивається все більш стрімкими темпами, що породжує чимало кризових ситуацій. Тому виникає необхідність аналізу тих механізмів, які здатні забезпечити особистості самозахист в таких обставинах. Одним з них таких механізмів є формування і розвиток духовності як складової частини соціалізаційного процесу кожної особистості. Все це ставить перед системою освіти і виховання задачу поєднання духовного збагачення особистості зі стимулюванням її соціальної активності в інших сферах суспільного життя та забезпеченням психологічної та соціальної підготовки до можливих труднощів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що в кінцевому підсумку зводиться до самовираження, самореалізації особистості, а не тільки до ефективного функціонування в суспільстві. Складні процеси соціалізації взаємопов'язані і взаємозумовлені, але це вплив спрямований не тільки ззовні на формування особистості. Це і вплив людини на соціум навколо себе, це і «творіння» свого, внутрішнього світу, основною з категорій якого є категорія духовності. Таким чином, мова йде не просто про самореалізацію, самовираження, але, перш за все про створення внутрішнього світу, «знаходження самого себе», вибір сенсу життя.

Разом з тим, дуже важко «знайти себе» в суспільстві, де постійно переважає невизначеність як в оцінці особистих перспектив, своєї ролі і місця в житті, нестійкість соціальних норм, мінливість системи соціальних ролей, стереотипів поведінки, загальнозначущих цілей і цінностей. У такому суспільстві установки руйнуються швидше, ніж відбувається створення, осмислення і прийняття нових. На закінчення необхідно відзначити, що в процесі соціалізації (і, зокрема, з'ясування

і вибору мети і сенсу життя) велика роль належить духовності. Рівні усвідомлення особистістю сенсу свого життя можуть бути різними: від загальних уявлень до ясного розуміння конкретних завдань своєї сьогоднішньої і завтрашньої діяльності.

Список літератури: 1. Бердяев Н.А. Самопознание: Опыт философской автобиографии / Н.А. Бердяев. – М.: Международные отношения, 1990. – 336 с.; 2. Лосев А.Ф. Дух // Философская энциклопедия: В 5-ти т. – М., 1962. – Т. 2. – 52 с.; 3. Соловьев В.С. Философские начала цельного знания / В.С. Соловьев // Соч. В 2-х т. – М., 1991. – Т. 2. – 252 с.; 4. Корецька А.І. Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві : Автореф. дис... канд.. філос.. наук 09.00.03 / А.І. Корецька; Ін-т вищої освіти АПН Укр. – К. – 2003. – 21 с. 5. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Пер. с фр., составление, послесловие и примечания А.Б. Гофмана. – М.: Канон, 1995. – 352 с. 6. Степаненко І.В. Духовність: філософські конструкти і соціокультурні репрезентації: дис... д-ра філос. наук: 09.00.04 / І.В. Степаненко; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2004. – 422 с.